

СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Костицький В.В.

(доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної академії правових наук України, професор)

Анотація. Автор досліджує питання про зміст соціології права, розглядає соціологію права як юридичну науку та навчальну дисципліну, аналізує запропоновану структуру навчального курсу та додає його програму.

Ключові слова: соціологія права, соціологія права як навчальна дисципліна, програма навчального курсу «Соціологія права».

Аннотация. Автор исследует вопросы содержания социологии права, рассматривает социологию права как юридическую науку и учебную дисциплину, прилагает к статье программу курса «Социология права» для студентов магистров Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Ключевые слова: социология права, социология права как учебная дисциплина, программа учебного курса «Социология права».

Annotation. Author explores the issues of the sense of sociology of law, regarding it as a legal science and an academic discipline, and analyzes the proposed "Sociology of Law" course syllabus for students of the Kyiv National Taras Shevchenko University.

Key words: sociology of law, sociology of law as an academic discipline, "Sociology of Law" course syllabus.

Особливостями сучасного світу є наявність швидких змін у ньому. Постіндустріальне суспільство III тисячоліття докорінно відрізняється від попередніх періодів у розвитку нинішньої цивілізації.

Тому визначимо основні особливості сучасного світу. Перш за все, сучасне суспільство стало глобальним і процеси глобалізації визначають специфіку усіх інших суспільних процесів, відносин і змін. В основу суспільного життя лягає слово, засоби масової комунікації перетворюються у вирішальну силу національної та міжнародної політики, для кожної людини світ стає менш матеріальним, а життя більш віртуальним.

Глобальне громадянське суспільство приходить на зміну постіндустріальному і це визначає стратегію подальшого поступу людства, який характеризується такими проблемами: а) формування глобального інформаційного суспільства, у якому відбувається віртуалізація значної частини суспільних відносин; б) стандартизація як людських відносин, одягу, взуття, предметів вжитку, автомобілів, літаків, телевізорів, телешоу та інших видів телепередач, мобільних телефонів, місць відпочинку, кумирів, навіть способу життя у цілому; в) цивілізаційні протистояння, які переміщуються із воєнної в економічну, а надалі в інформаційну, релігійну та гуманітарну сфери; г) загострення екологічних проблем та наростання загрози глобальної екологічної катастрофи; д) глобалізація економіки через утворення транснаціональних корпорацій та їх домінування в сучасному розвитку; е) перетворення людини у громадянина глобального інформаційного суспільства; ж) перетворення засобів масової інформації та комунікації (ЗМІ) у вирішальну силу, що визначає особливості суспільного та особистого життя; з) демографічні та гендерні проблеми у розвитку сучасного соціуму.

Сучасний світ, що зазнає швидких якісних змін, які визначають особливості трансформації постіндустріального суспільства в постіндустріальне інформаційне суспільство стандартизованого життя, є об'єктом вивчення загальної соціології. Термін «соціологія», запропонований визначним французьким вченим Огюстом Контом, похідний від таких двох слів, як латинське «societas», що в перекладі означає суспільство, та грецьке logos, яке перекладається як вчення.

Позначені вище та інші зміни знаходять своє відображення і у політико-правовій сфері. Паралельно із формуванням системи глобального управління ми стаємо свідками посилення ролі національних держав у суспільному житті. Зазначимо, що період поширення у світі етатичних держав пройшов, а столітнє панування ідей лібералізму унеможливають повернення до моделі держави, що вивисується над суспільством.

Однак і ліберальна модель держави, з одного боку, зазнала «моральної амортизації», а з другого - демонструє свою неспроможність у ХХІ столітті перед світовим тероризмом, насуванням екологічних кризових явищ, бідністю, демографічними та іншими викликами. Питання про нову соціальну роль держави, пов'язану з розповсюдженням ліберальної демократії як однієї з головних тенденцій процесу глобалізації суспільного життя, об'єктивно обумовлено самим розвитком глобального громадянського суспільства. Сучасна держава вимушено стає елементом громадянського суспільства, втрачає можливість домінувати над ним або ж займати позицію стороннього спостерігача, що обумовлено як глобалізаційними процесами в економіці, так і особливостями розвитку соціуму.

У нових умовах важливою для національної держави є її здатність протистояти можливим руйнівним впливам глобалізації, стати адекватною відповіддю у запиті соціуму на ефективне суспільне регулювання в сучасних умовах, основою якого є пріоритет людини, поєднання глобального, цивілізаційного і національного підходів, врахування соціокультурних та етичних чинників розвитку[1; 2]. У зв'язку із таким розвитком суспільного життя для кожної людини право перестає бути тільки інструментом, системою норм і правил поведінки.

Ми відмовляємося від спрощеного розуміння права як сукупності законів, все більше відчуваємо зміст і цінність права як соціального феномена. В силу цього соціальна роль правової науки зростає, трансформується із суто інтерпретаційної у творчу силу осмислення і розвитку, актуалізується найважливіше завдання науки – теоретико-методологічне, її здатність окреслювати шляхи розвитку правової системи у тій чи іншій країні, стати основою вирішення питань сучасного праворозуміння. Отже, наука про право і державу стає немислимою поза вивченням суспільства і людини, завдяки яким право твориться і реалізується. Відповісти на ці виклики ХХ-ХХІ століть спроможна наука, яка відроджується у загальнопланетарному масштабі – соціологія права.

Соціологія права була офіційно визнана окремою галуззю науки на V Міжнародному соціологічному конгресі у 1962 році. На сьогодні питання про предмет, об'єкт, місце соціології у системі наук залишається дискусійним. Ряд вчених, здебільшого соціологи, вбачають у соціології права окрему галузь або навіть окрему теорію загальної соціології. Інші схильні відносити соціологію права до окремої соціологічної науки. Разом з тим, сьогодні нагромадились підстави говорити про соціологію права як окрему галузь правової науки, яка межує із соціологією, філософією, теорією держави і права, історією політичних і правових вчень.

Соціологія права як наука вивчає суспільні відносини, що виникають у рамках, окреслених такими категоріями, як соціум (глобальне громадянське суспільство), індивід (людина), влада (держава), право, мораль; соціологія права – юридична наука, що вивчає соціальні закономірності функціонування, зміни і механізми взаємодії громадянського суспільства, його соціальних підсистем – моралі, права, влади як на загальносуспільному рівні, так і на рівні індивіда або соціальних груп.

В Україні соціологія права на сьогодні сформувалася не тільки як галузь юридичної науки, але і як навчальна дисципліна. Цьому передував тривалий процес визнання. Започатковано викладання курсу «Соціології права» спочатку у Чернівецькому університеті, що й зрозуміло, так як саме там працював спочатку викладачем, далі деканом юридичного факультету, а потім ректором університету один із основоположників соціології права проф. Євген Ерліх, який змушений був згодом покинути Батьківщину і переїхати і померти на чужині.

Така життєва драма породила спочатку визнання його за кордоном завдяки американському вченому Р. Паунду, який переклав твори видатного українського вченого з німецької на англійську і відкрив світові ім'я Євгена Ерліха, а надалі важкий шлях до повернення імені Ерліха в Україні. До цього часу його називають то австрійським, то німецьким вченим навіть українські дослідники.

Окрім Чернівецького університету соціологію права вивчають у Національному університеті «Юридична академія імені Ярослава Мудрого» у Харкові, Національному університеті внутрішніх справ. У цих двох вузах і вийшли у світ перші підручники із соціології права[3].

У Київському національному університеті імені Тараса Шевченка соціологію права авторові довелося розпочинати викладати як навчальну дисципліну, яка наразі не включена до числа обов'язкових і призначена тільки для магістрів, що завершують навчання по спеціалізації на кафедрі теорії права і держави.

Як і наука «Соціологія права» відповідна навчальна дисципліна має інтегральний характер. Її призначення – синтез знань, здобутих студентами під час навчання, створення із цих знань освітньо-кваліфікаційної матриці, а також формування психологічно-мотиваційних механізмів і умінь «накладати» «мертву» норму на проблему суспільно життя, «оживляти» право.

Тому предметом навчальної дисципліни “Соціологія права” є відображення взаємних функціональних залежностей між правом і не правовими суспільними явищами (політичними, економічними, та ін.), соціальні передумови виникнення відповідних правових норм, об'єктивні вимоги до них і зворотній вплив цих норм на суспільне життя.

Основними завданнями курсу є:

- ознайомлення студентів із загальними закономірностями утворення і реалізації права;
- вміння бачити право як соціальний феномен, а не нагромадження нормативних приписів;
- з'ясування причин, недоліків і помилок у правотворчій і правозастосовчій діяльності та висвітлення шляхів їх подолання;
- вивчення за допомогою соціологічного підходу актуальних правових проблем;
- використання соціолого-правового підходу і до інших проблем, що виникають у юридичній практиці;
- критика вузького нормативного підходу до права і відповідно запровадження широкого розуміння права.

Соціологія права вивчає закономірності функціонування права у системі соціальних інститутів: генезис, динаміку, структуру правових норм та їх роль у суспільстві, механізми їх реалізації в поведінці та діяльності особистості, групи, організації, інститутів, суспільства.

Предметом вивчення дисципліни “Соціологія права” є:

- суспільні відносини, за яких формувалися правові норми та право у цілому;
- соціальні закономірності функціонування, розвитку, змін права;
- соціальна зумовленість права та його вплив на соціальні процеси;
- морально-етичні основи права, правотворчості та реалізації права;
- прояви дії права на індивідуальному рівні.

Ці обставини знайшли своє відображення і у розробленій автором навчальній програмі з курсу «Соціологія права». Програмою курс поділено на чотири блоки, як входять до двох оціночних модулів.

У першому блоці зосереджено два розділи, у яких вміщені теми, що розкривають поняття, предмет, методи, функції та місце соціології права у системі наук та зміст навчального курсу, виникнення, історичний розвиток цієї науки, питання становлення української соціології права. Тут також знаходимо теми, висвітлюють право як соціальне явище, соціальну дію права, його місце у системі соціальних норм, соціальні функції права, роль права у розвитку суспільства, зміст оцінки та соціальної цінності права, верховенство права, соціолого-правові особливості правотворчого процесу.

У другому блоці висвітлюються соціолого-правовий зміст інститутів громадянського суспільства, соціологія функціонування влади, соціологічні аспекти

виборчого процесу, управління та правосуддя. Тут характеризуються соціолого-правові виміри основних проблем сучасності, пов'язаних з формуванням інформаційного суспільства та забезпеченням екологічної безпеки.

У третьому блоці предметом вивчення є особистісні проблеми соціології права, питання правової соціалізації особистості, розгляд правової культури та правосвідомості як соціальних та індивідуальних явищ і їх соціолого-правовий зміст, вивчаються соціологія правової поведінки і правового конфлікту, соціологія девіантної поведінки та злочинності, тобто формується соціологічний правовий портрет особистості.

Четвертий блок навчального курсу присвячений вивченню права як об'єкта соціологічних правових досліджень, його соціальної ефективності, класифікації факторів, що впливають на ефективність правових норм, критеріїв і показників соціальної ефективності права, а також питанням методології та методики проведення соціологічних правових досліджень та впливу соціальних технологій на розвиток права. Завершується вивченням соціології права темою, присвяченою соціолого-правовим проблемам праці правника.

Література.

1. Базылев Н.И. Глобализация национальной экономики: сущность, тенденции, последствия // Вестник БГЭУ. – 2002. - №6;
2. Костицкий В.В. Захист суспільної моралі як нова функція демократичної держави// Малий і середній бізнес. - 2010. – С. 3-12.
3. Соціологія права: Навчальний посібник /Джуза О.М., Кириченко І.Г., Ковальський В.С., Корецький С. М. та ін.; За заг. ред. проф. Джузи О.М. – К.: ЮрінкомІнтер, 2004. – с.5.